

אוריאל בנר

מעמדות בפורים

ראשי פרקים

- א. ביטול המעמד בגלל חוסר זמן
- ב. ביטול המעמד לצורך חיוקם של דברי סופרים
- ג. הלל צריך חיוק יותר ממגילה
- ד. ביטול מעמד מחזק, איסור תענית אינו מחזק
- ה. ביטול המעמד בראש חודש
- ו. ביטול המעמד בגלל כבוד הלל ומגילה
- ז. סיכום

א. ביטול המעמד בגלל חוסר זמן

אמרו במגילה ג א': "כהנים בעבודתן ולויים בדוכנן וישראל במעמדן, כולן מבטלין עבודתן, ובאין לשמוע מקרא מגילה."¹
 הקשה "חשק שלמה" על דברי הגמרא: "קצת צ"ע, דהא תנן בתענית כו א, דביום שיש בו הלל אין מעמד בשחרית. וקריאת המגילה לא גרע מזהלל. וע' לקמן, מגילה יד א, 'קרייתתה זו הלילא'. ואם כן, לא היה מעמד כלל בשחרית ביום הפורים." ותרץ: "אולי ישראל במעמדן אינו אלא שגרת לישנא בעלמא ולא ברוקא."

תירוץ זה דחוק קצת, ואפשר לתרץ באופן אחר: התוספות כתבו (שם ד"ה מבטלין). ש"מבטלין" שאמרה הבריייתא, פירושו "דוחיך", שהרי יש זמן להקריב תמיד של שחר אחרי קריאת המגילה. "טורי אבן" נחלק עליהם, ופירש "מבטלין" כפשוטו, ואמר שהדבר יתכן בתמיד של בין הערבים, שלגביו יתכן בטול העבודה ממש, אם ישאר זמן בצמצום, או לקרא מגילה או להקריב תמיד של בין הערבים. על זה אמרו בגמרא, שהמגילה דוחה עבודה ומבטלת אותה. לפי זה מתורצת שאלת "חשק שלמה": יום שיש בו הלל, אמנם אין בו מעמד בשחרית, אבל במנחה יש בו.¹ ואם כן, דברי הבריייתא "ישראל במעמדן" יתפרשו בתמיד של בין הערבים.

1. הראייה, שהגמרא נותנת טעמים שונים מדוע אין מעמד כלל בא' בטבת, ואינה אומרת שההלל מבטל את המעמדות.

התוספות תענית כו א כתבו: "בכל יום שיש בו הלל, אין בו מעמד בשחרית" – פירוש, היינו חנוכה. דבשאר ימים טובים לא משכחת לה בלא מוסף. באור דבריהם: יום שיש בו הלל, אין בו מעמד בשחרית, אבל במנחה יש בו מעמד. וכיון דלא מצינו יו"ט בלא מוסף, (ומוסף פוטר מעמד של מנחה), חוץ מחנוכה, נמצא שדין הלל פוטר ממעמד בשחרית לא נאמר אלא לחנוכה. לפי דברי תוספות, אין מקום למה שכתב ה"חשק שלמה", שהרי אמרו בפירוש שהלל פוטר רק בחנוכה, ובפורים כדאי יש לדעתם מעמד גם בשחרית. אבל יש מקום לדבריו, לפי דעת רש"י: רש"י מפרש, שהמעמד נדחה מפני ההלל, מפני שכשקוראים הלל אין פנאי לקרוא גם מעמדות.² ואם כן, יש מקום לשאול, הרי קריאת המגילה אורכת יותר זמן מאשר ההלל. כן יש מקום לקושיתו לפי שיטת הראשונים³ שכתבו: "כל יום, כגון חנוכה", ומשמע שחנוכה היא רק דוגמה.

ב. ביטול המעמד לצורך חיזוקם של דברי סופרים

צריך להבין, מדוע לדעת תוספות אין פורים נכלל בכללה של המשנה, ובמה שונים ההלל והמגילה זה מזה? ואם תאמר, שסוברים שלא כמאן דאמר קרייתתא זו הלילא, צריך להבין מדוע.

הרמב"ם בפיהמ"ש שם כתב: "כל יום וכו' הם ימים של חנוכה. ולפי שהם מדברי סופרים, צריכים חזוק."⁴ הרמב"ם חולק איפוא על רש"י, וסובר שבת בטול מעמד של שחרית מפני ההלל היא מצד חזוק, ולא מצד חוסר זמן.⁵ יש לעיין לשיטתו, מדוע חנוכה נכללת בכלל זה ופורים לא, שהרי קרייתתא זו הלילא, והרמב"ם פסק טעם זה להלכה בפ"ג מהלכות חנוכה ה"ו?

נראה לומר: בפ"א מהלכות מגילה ה"א כתב הרמב"ם על מקרא מגלה, שהדברים ידועים שהיא תקנת נביאים. הרוגוצ'ובי הסביר ב"צפנת פענח" שם, שנפקא מינא לענין ספק, שנחמיר כדברי תורה. אם כן, לשיטתו פורים חמור יותר מחנוכה, ומובן מדוע דוקא חנוכה צריכה חזוק ולא פורים.

נראה שהתוספות הבינו כרמב"ם את הדין של "כל יום", שהוא מטעם חזוק, כרמב"ם. ועל כן הדין של בטול מעמד מפני ההלל הוא רק בחנוכה. ואף לשיטתם פורים חמור יותר מחנוכה, שהרי פורים הוא מדברי נביאים (מגילה יד), וחנוכה היא מדברי סופרים.

2. המעמד שמבוטל כאן הוא רבי התפלות והבקשות ולא הקריאה במעשה בראשית (מאיר ומכתם).
3. ריבכין, אוצר הגאונים, מאיר.
4. וכן פסק בפיו מהלכות כלי המקדש ה"ח.
5. ובפשוט מוסב החזוק על ימי חנוכה, וכן מפרש בתוספתא כפשוטה, ושלא כתייט שיזכר לקמן.

ג. הלל צריך חיזוק יותר ממגילה

מדברי תו"ט תענית פ"ד מ"ד משמע, שהחזוק שהרמב"ם מדבר עליו בפיהמ"ש הוא להלל ולא לחנוכה. לפי זה צריך לחבין, מדוע החלל צריך חזוק, ומקרא מגילה אינו צריך? נראה לומר: לדעת הרמב"ם (הל' חנוכה פ"ג ה"ו) "קריאת ההלל לעולם מדברי סופרים", והיינו גם הלל של חנוכה שנאמר על הנס. יוצא שמצות מגילה חמורה יותר מן ההלל, כי מגילה היא תקנת נביאים, והלל מדברי סופרים. ולכן הלל צריך חזוק יותר ממגילה.

ד. ביטול מעמד מחזק, איסור תענית אינו מחזק

הרמב"ם כתב בפ"ג מהלכות חנוכה ה"ג, שחנוכה אסורה בהספד ותענית כפורים. וכתב שם המגיד משנה: "ודע שדעת רבנו כדעת האומר שחנוכה ופורים אינן אסורים בהספד ותענית, אלא הן עצמן, אבל לפניהם ולאחריהם מותרין. וכשאמרו פ"ק דר"ה (יט ב), שלא בטלה מגילת תענית לענין חנוכה ופורים, דוקא ביומן, אבל לפניהם ולאחריהם בטלה. וזהו שאנו מתעניין ב"ג אדר". משמע מדבריו, שקודם שבטלה מגילת תענית היה אסור להתענות, לדעת הרמב"ם, לפני ואחרי חנוכה ופורים, כדעת ר' יוסי במשנה.⁶ רק כשבטלה מגילת תענית, בטל גם איסור תענית לפני חנוכה ופורים, ורק חנוכה ופורים עצמם לא בטלו.

לכאורה קשה מכאן על הסברנו בפרק ג בשיטת הרמב"ם, שהרי מפורש, שאיסור תענית לפניהם ואחריהם הוא מטעם חזוק. ואם כן, מוכח שחכמים עשו חזוק לא רק לחנוכה, אלא גם לפורים. מדוע איפוא לענין בטול המעמד סובר הרמב"ם שרק בחנוכה המעמד בטל, ובפורים לא?

ויש לישב, שאין לדמות את החזוק של איסור תענית לפניהם ואחריהם, לחזוק של בטול מעמד. ראשית, באיסור הספד ותענית לא בטלו חכמים שום מצוה, רק אמרו, שהרוצה לקבוע תענית, יקבע אותה ביום אחר. אבל בבטול מעמד, הרי מבטלים מצוה קיומית. ועוד, באיסור הספד ותענית לפני ואחרי אין אנו מחזקים ומגדילים את חשיבותו של היום, שהרי כתבו הראשונים, שטעם האיסור בתענית לפניהם ולאחריהם הוא "דלמא אתו למעבד ביו"ט גופיה". זאת אומרת, שהחזוק כאן הוא רק כדי שלא יטעו אנשים להתיר להתענות בחנוכה ופורים עצמם. אבל בטול המעמד בימי חנוכה בא כדי לחזק את עצם היום שיש בו הלל,⁷ בזה שמראים שכוחו רב עד כדי לבטל לגמרי מעמד, שהוא מצוה חשובה, שנאמר עליה "אלמלא מעמדות לא נתקיימו שמים וארץ".⁸ ואם כן יש לומר, שאיסור הספד ותענית

.6 תענית טו ב.

.7 ולפי תו"ט כדי לחזק את ההלל.

.8 תענית כו ב.

לפניהם ולאחריהם, שענינו להרחיק מהספד ותענית בימים הטובים גופם, תקנו גם לפורים. אבל חזוק לגוף היום, כמו בטול מעמד מפני היום או מפני ההלל, זאת אין עושים במקרא מגילה, שהוא תקנת נביאים, וספקו כדברי תורה, אלא רק בחנוכה.

ה. ביטול המעמד בראש חודש

הגמרא תענית כח ב שואלת, מדוע לא שנתה המשנה בנוסף לאחד בטבת גם את אחד בניסן בתור יום שאין בו מעמד כלל, שהרי יש בו הלל בראש חודש, מוסף וקרבת עצים דבני ארח? ועונה הגמרא: "אמר רבינא: זאת אומרת, היליא דריש ירחא לאו דאורייתא." וקשה מכאן גם לרש"י וגם לרמב"ם.

לרש"י, שהרי כתב שסיבת דחית המעמד ביום שיש בו הלל, הוא חוסר זמן, ואילו כאן רואים, שהלל שאינו דאורייתא אינו דוחה, אף על פי שגם כאן אין זמן. ניתן לתרץ בפשטות, שאף על פי שסבת הדחיה היא חוסר זמן, בכל זאת רק הלל דאורייתא שכוחו רב דוחה את המעמד. לכן בראש חודש, המעמד ידחה את ההלל. ולרמב"ם קשה, שהרי משמע כאן ששאר קריאות ההלל, שלא בראש חודש, הן דאורייתא. ואיך כתב הרמב"ם בפ"ג מהלכות חנוכה ה"ו, שהלל מדברי סופרים הוא? דבר זה הוקשה ללחם משנה, ותרץ, שאין כוונת הגמרא ששאר קדיאות ההלל הן דאורייתא ממש, אלא שהן נחשבות כדברי תורה, מפני שיש להן סמך מדברי קבלה בפסוק "השיר יהיה לכם כליל התקדש חג." וחנוכה, אף על פי שאין לה סמך זה, מ"מ, נביאים תקנו לומר הלל על כל צרה שנגאלים ממנה, והרי גם זה סמך.

ו. ביטול המעמד בגלל כבוד הלל ומגילה

בפסקי רי"ד בתענית כו א⁹ כתב טעם אחר לדין "כל יום וכו'", וז"ל: "כגון חנוכה, שכבוד ההלל דוחה את המעמד, כאילו היה יום טוב." מתחילת דבריו נראה, שלא דוקא חנוכה, שהרי כתב "כגון חנוכה". לפי נמוקו נראה, שכמו שכבוד ההלל חשוב כדי לדחות מעמד, כך כבוד המגילה חשוב כדי לדחותו.

ז. סיכום

1. לדעת רש"י בטול מעמדות בשחרית ביום של הלל הוא מפני חוסר זמן, ולשיטתו נראה שגם בפורים אין מעמדות.
2. לדעת תוס' והרמב"ם יש מעמדות בפורים גם בשחרית, מפני שפורים אינו צריך חיזוק.
3. לדעת פסקי רי"ד בטול המעמדות הוא בגלל כבוד ההלל, וגם בפורים יבטלו מפני כבוד המגילה.

⁹ עמוד רג במהדורת מכון התלמוד הישראלי.